

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра
Довженка**

Кафедра педагогіки, психології,
соціальної роботи та менеджменту

БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

**Тема: ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ УЯВИ ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Виконала:

Журба Євгенія Григорівна

Спеціальність: 053 Психологія

Освітня програма: Психологія

Науковий керівник: **Рябко Ю. В**

Допущено до захисту

"__" _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

(підпис)

(ініціали, прізвище)

Дата захисту: «__» _____ 20__ р.

Оцінка _____

Підписи членів ЕК:

Національна шкала _____

Кількість балів: _____

Оцінка: ECTS _____

Глухів 2023 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. Теоретичні основи проблеми розвитку уяви в дошкільному віці	
1.1. Уява як психічний процес. Різновиди уяви.....	6
1.2. Психологічна сутність уяви та основні аспекти її вивчення у психології...13	
1.3. Психологічні умови розвитку дитячої уяви.....	20
1.4. Особливості розвитку уяви в дошкільному віці.....	23
Висновки до Розділу I.....	26
РОЗДІЛ II. Експериментальне дослідження особливостей розвитку уяви у дітей дошкільного віку	27
2.1. Методологічні основи дослідження розвитку уяви в дошкільному віці.....	27
2.2. Методика проведення експериментального дослідження.....	32
2.3. Аналіз результатів дослідження.....	37
Висновки до Розділу II.....	40
ВИСНОВКИ	42
ЛІТЕРАТУРА	44
ДОДАТКИ	

ВСТУП

В сучасних умовах непередбачуваної та змінної дійсності, найбільш успішною і ефективною є особа, яка проявляє творчість, гнучкість та здатність використовувати нові ідеї, підходи та концепції. Творчість базується на розвинутому мисленні, інтелекті та уяві.

Творча особистість, з розвинутою уявою, в наш час стає реальним потенціалом для розвитку будь-якої країни в світі, вона є запорукою її процвітання та впливу. Тому високорозвинені країни прикладають значні зусилля для підвищення свого потенціалу.

Такі країни як: Японія, Франція, Німеччина, США розробили освітні програми пошуку творчих здібностей та можливості їх реалізації.

Проблеми розвитку уяви досліджували такі вчені як: Виготський Л. С., Дьяченко О. М., Короленко І. П., Фролова Г. В., Мухіна В.С., Моляко В.О., Субботіна Л. Ю., Поддяков М. І., Пономарьов Я. О. та інші.

Учені й сьогодні не дійшли єдиної думки про час пробудження уяви, називаючи вік від 3.5 до 5 років.

М. С. Мухіна вважає, що зародження уяви пов'язане з раннім дитинством, коли виявляється знакова функція свідомості і дитина оволодіває функціями заміщення, тобто від 2-х до 3-х років. О. М. Дьяченко вважає, що перші прояви уяви виникають у дітей до 2.5 – 3 років. Адже «саме в цьому віці дитина починає діяти в ситуації з уявленими предметами. Виникає це передусім у грі».

У цей період уява пов'язана з обігруванням предметів, тому ігри тривають недовго, приблизно 10 – 15 хвилин. Фантазія малюка ще нестійка, відсутнє підпорядкування визначеному завданню, спостерігається невміння керування своїми ідеями. Виникнення у дитини в перед дошкільний період здібностей до

рольової гри, а потім сюжетно – рольової, сприяють розвиткові фантазії та творчості.

Уява у дітей шестирічного віку проявляється особливо яскраво. Разом з подальшим розвитком невідомих форм уяви, що характерні для раннього дитинства, довільна уява стає новим якісним рівнем цього процесу. Вона набуває цілеспрямованого характеру, її стійкість зростає. Деякі науковці стверджують, що уява дитини багатша, за уяву дорослої людини. Однак Л. С. Виготський у 1930 році писав, що «уява в дитини не багатша, а ніж у дорослої людини, але і не бідніша, вона відрізняється глибокою своєрідністю». Ця особливість проявляється в бажанні дитини дотримуватися правил поведінки в реальному житті, а водночас вона періодично віддаляється від реальності, упускаючи у світ дитячої фантазії. Така коливання пов'язані з тим, що дитина, за словами Л. С. Виготського, ще не має повного розуміння основних закономірностей об'єктивної реальності і, тому, легко порушує реальний порядок.

Уява дитини у віці 6-7 років має в основному репродуктивний характер. Проте репродуктивна уява продовжує удосконалюватися та розвиватися протягом молодшого шкільного та підліткового періоду.

У підлітковому віці продовжується розвиток довільних форм уяви, що сприяють не лише більш яскравому зображенню вивченого матеріалу, але й глибокому пізнанню навколишнього світу та першим спробам перетворення його на основі активної творчості під керівництвом дорослих.

Однак соціальна незрілість підлітків часто стає перешкодою для реалізації їх бажань та потреб.

Уява та творчість виступають як невід'ємні компоненти для створення нового в існуючому світі та розвитку людини. Вони визначають одне з найважливіших завдань сучасної педагогіки та психології - формування творчої

особистості. Дослідження уяви в контексті вікових аспектів залишається актуальним, оскільки має на меті знайти шляхи поліпшення виховання та розвитку всебічно розвиненої та гармонійно розвиненої творчої особистості.

Об`єктом дослідження виступає уява, як пізнавальний процес у дітей дошкільного віку.

Предметом дослідження є психологічні закономірності розвитку уяви у дітей дошкільного віку..

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей розвитку уяви у дітей дошкільного віку.

Гіпотеза – показники розвитку уяви у дітей дошкільного віку можна покращити використовуючи з розвивальною метою спеціальні дидактичні ігри

Визначення теми курсової роботи зумовила необхідність вирішення таких завдань:

1. Теоретично проаналізувати основні підходи до вивчення феномену уяви в психології та особливостей розвитку уяви в дошкільному віці.
2. Емпірично дослідити особливості розвитку уяви в дошкільному віці та психологічні умови розвитку дитячої уяви
3. Проаналізувати результати дослідження, зробити висновки.

База експериментального дослідження – заклади дошкільної освіти м.Глухова, респонденти – вихованці ЗДО віком 6-7 років у кількості 30 осіб.

Стратегія експериментального дослідження – формуюча.

Методи дослідження. Педагогічні спостереження, бесіда, узагальнення психолого - педагогічного досвіду, вивчення результативності роботи вихователів ДНЗ, узагальнення даних дали змогу дослідити реальний стан проблеми розвитку уяви у дітей дошкільного віку.

РОЗДІЛ I. Теоретичні основи проблеми розвитку уяви в дошкільному віці

1.1. Уява як психічний процес. Різновиди уяви

На межі дошкільного та молодшого шкільного віку відбувається, як зазначав учений – психолог М. Подьяков, перехід від потенційних форм психічного розвитку до активних. Саме на сьомому році життя дитини уява як психічна функція робить значний стрибок у своєму розвитку й впливає на продуктивність навчальної праці, на формування пошуково – діяльнісного досвіду, вияв творчих здібностей.

Цей період є особливо важливим для дитини, оскільки він є часом великого розкриття її пізнавального потенціалу та розвитку творчих здібностей. На цьому етапі дитина починає виявляти більшу самостійність у мисленні, уяві та діяльності, що сприяє її навчанню та розвитку як особистості так зазначає учений психолог М. Подьяков [33, с. 232].

Особливо значущим є сьомий етап розвитку дитини, який відбувається навколо семирічного віку. На цьому етапі спостерігається великий прогрес у розвитку уяви як психічної функції. Цей розвиток уяви має важливий вплив на продуктивність у навчальній діяльності та формування пошуково-діяльнісного досвіду. Крім того, на цьому етапі проявляються творчі здібності дитини.

У сьомий рік життя дитина виявляє здатність до абстрактного мислення та створення уявних ситуацій. Вона починає здати собі звіт про різні аспекти свого оточення та вміє розробляти власні ідеї. Розвиток уяви сприяє її творчому мисленню, здатності до самовираження та пошуку альтернативних рішень.

На цьому етапі навчальна діяльність стає цікавішою та продуктивнішою, оскільки дитина може використовувати свою уяву для вирішення завдань та пошуку нових способів розв'язання проблем. Це сприяє активному поглинанню знань та формуванню пошукового підходу до навчання.

На цьому етапі навчальна діяльність стає більш творчою, стимулюючою та захоплюючою, оскільки дитина може розширювати свою уяву для вирішення завдань та знаходити нові шляхи розв'язання проблем. Це сприяє активному засвоєнню знань та розвитку пошукового підходу до навчання.

На цьому етапі навчальна діяльність стає цікавішою та ефективнішою, оскільки дитина може застосовувати свою уяву для вирішення завдань та знаходження нових шляхів розв'язання проблем. Це сприяє активному усвідомленню знань та формуванню пошукового підходу до навчання.

Також, на цьому етапі стає помітною творчість дитини, її здатність до оригінального мислення та виявлення нових ідей. Вона може використовувати уяву для створення малюнків, іграшок, оповідань та інших творчих проєктів. Це сприяє розвитку її творчих здібностей та відкриває двері до нових можливостей самовираження.

Впровадження особистісно орієнтованої моделі навчання в сучасній освітній практиці вимагає нового підходу до створення навчального середовища, використання нетрадиційних методів та форм залучення дошкільнят до різних видів діяльності, що передбачає глибоке та різноманітне вивчення їх пізнавальних та творчих здібностей. Проте, у дошкільній та початковій освіті ще не розроблені педагогічні засоби, спрямовані на розвиток уяви. Тому цей процес відбувається спонтанно, без належного акценту на функціональному значенні та практичному значенні уміння уявляти, фантазувати. Формування цих навичок, по суті, є менш пріоритетною метою порівняно з іншими навчальними та розвивальними цілями.

За образним визначенням А. Ейнштейна «уява важливіша за знання, тому що знання обмежені. Уява ж охоплює все на світі, стимулює прогрес і є джерелом його еволюції». Людина має безліч уявлень, які щоденно виникають у її голові. Деякі з них не лишають сліду, а найцікавіші, найвизначніші уявлення

залишаються в пам'яті людини й складають уяву.

Уява має кілька характеристик, які варто відзначити. По-перше, вона має відтворювальну функцію, що дозволяє нам відтворювати в уяві образи та події, що вже були сприйняті нами раніше. По-друге, уява має творчу функцію, що дозволяє нам створювати нові образи та ідеї, які не мають прямого відповідника у реальності. І нарешті, уява має маніпулятивну функцію, що дає нам можливість змінювати та комбінувати образи та ідеї у нашій уяві за своїм бажанням

Уява виконує пізнавальну роль у створенні нових об'єктів та передбаченні реальності. Суть уяви полягає в перетворенні уявлень та створенні нових образів на основі існуючих. Це як відображення дійсності у нових, непередбачуваних варіаціях. Уява також виконує функцію переконструювання образів з пам'яті, змінюючи їх комбінації та відношення. Чим більш розмаїтий досвід людини, тим більш різноманітні й яскраві образи вона може створити. Для дітей уява є важливим засобом пізнання навколишнього світу і себе, що допомагає їм розширювати свій досвід.

Іноді складно чітко відрізнити уяву від мислення, особливо від образного мислення. Тому уяву не завжди розглядають окремо. Проте, уява часто описується як передвідображення реальності у вигляді образів і уявлень, у відміню від мислення, яке відображає реальність у формі понять. Такого підходу дотримується А. В. Петровський [31]. Проте цей підхід, навпаки, зводить до уяви образне мислення.

Психологічна сутність уяви полягає в її здатності до створення внутрішніх образів, ідей або спогадів, що не присутні у прямому або фізичному вигляді. Уява є складним психічним процесом, який включає сприйняття, утворення, модифікацію та відтворення внутрішніх образів.

Уява - це надзвичайно цінний когнітивний процес, який дозволяє нам

створювати, переживати та розуміти образи, ідеї та ситуації, які не присутні в даний момент у реальності. Вона є ключовим елементом нашої творчості, пробуджує наші мрії та надає нам засоби для вирішення проблем.

Уява може приймати різні форми і виражатися в різних різновидах, що розглядаються в рамках психологічних та наукових досліджень. Отже, дозвольте мені проаналізувати деякі з них:

1. Сенсорна уява: Цей тип уяви передбачає здатність візуалізувати образи або ситуації у своєму розумі. Вона включає уявне бачення, коли людина може "побачити" речі, які не знаходяться перед нею фізично, або уявне слухання, коли вона може "почути" звуки чи мелодії. Цей тип уяви грає важливу роль у творчому мисленні, музичних та художніх здібностях.

2. Концептуальна уява: Це вміння утворювати ідеї або концепції, які не мають прямого відображення у реальності. Концептуальна уява допомагає нам утворювати абстрактні поняття, теорії та концепції, які відіграють важливу роль у розвитку науки, філософії та інтелектуального росту.

3. Соціальна уява: Цей тип уяви пов'язаний зі здатністю розуміти та співпереживати почуття, інтенції та думки інших людей. Вона дозволяє нам "проживати" життя інших людей, поставитися на їхнє місце та емпатизувати з ними. Соціальна уява грає ключову роль у взаємодії, спілкуванні та будівництві міжособистісних відносин.

4. Пересічна уява: Це здатність комбінувати та поєднувати різні типи уяви для досягнення конкретних цілей. Це включає в себе творчий процес, коли різні ідеї, концепції та образи поєднуються для створення нових інноваційних рішень.

5. Просторова уява: Цей тип уяви забезпечує здатність створювати і маніпулювати образами в просторі. Люди з розвиненою просторовою уявою можуть відчувати тривимірність, розташування та взаємодію об'єктів у своїх

явних сценах.

6. Аудіальна уява: Цей тип уяви забезпечує здатність створювати звукові образи у своїх думках. Люди з сильною аудіальною уявою можуть "почути" звуки, голоси або мелодії, навіть якщо вони не звучать фізично.

7. Кінестетична уява: Цей тип уяви включає здатність відтворювати та сприймати рухові образи у розумі. Люди з розвиненою кінестетичною уявою можуть «відчувати» рух, дотик або взаємодію з об'єктами у своїх явних сценах.

Ці різновиди уяви не вичерпують повного спектру можливостей, але дають загальну картину різноманітності цього важливого когнітивного процесу. Уява є суттєвою складовою людського досвіду, спонукаючи нас мріяти, творити та розвиватися.

Творча уява завжди є важливою складовою творчої діяльності і має смисловий характер. Вона передбачає самостійне створення нових, оригінальних образів. Творчість включає в себе процеси, під час яких людина відкриває щось нове, створює оригінальні твори, матеріальні і духовні цінності. У творчій діяльності всі психічні процеси беруть участь, проте уява відіграє провідну роль. Творча уява є необхідною там, де діяльність людини має творчий характер, і є необхідною умовою будь-якого виду творчості. Творча уява і репродуктивна уява взаємопов'язані і можуть перетворюватися одна в одну.

Творчі результати, їх різноманітність та суспільна вага прямо залежать від знань і життєвого досвіду особистості, її ставлення до діяльності і соціальної позиції та інших факторів. Мова грає важливу роль у розвитку творчої уяви, оскільки є засобом усвідомлення творчих задумів і інструментом для аналізу та синтезу діяльності.

Репродуктивна уява – це процес створення людиною образів речей на підставі їх усного опису або графічного зображення.

Потреба у репродукуванні образів дійсності – постійна й актуальна в

житті та діяльності людини як свідомої суспільної істоти. Дуже важлива роль репродуктивної уяви для спілкування людей, яке значно зумовило її розвиток. Мовне описування явищ завжди вимагає від людини створення відповідних образів.

Репродуктивна уява потрібна під час читання художньої літератури, роботи з підручниками з географії, біології, анатомії тощо. Образи предметів формуються також на підставі їх графічного опису, наприклад інженерній справі, при користуванні схемами, картами.

Творча та репродуктивна уява пов'язані між собою, постійно взаємодіють і переходять одна в одну. Цей зв'язок виявляється в тому, що творча уява завжди групується на репродуктивній уяві, включає її елементи. З другого боку, складні форми репродуктивної уяви містять елементи творчої.

Л. С. Виготський виокремив як одне з важливих для дитячої педагогіки та психології питання щодо проявів творчості у дітей розвитку. Особливо в ранньому дитинстві, творчі здібності розвиваються через рольову гру, де дитина уявляє себе у різних соціальних взаєминах дорослих. Вона встановлює правила поведінки, обирає сюжет гри і розподіляє ролі між учасниками. Завдяки уяві, яка має образний і символічний характер, в дитини з'являється можливість використовувати різні предмети як замітники у своїй грі і створювати нові ситуації та нових персонажів - як реальних, так і уявних [8].

Ще уяву поділяють на активну й пасивну. Активна уява завжди спрямована на виконання творчого логічного завдання. Процес зберігання в головному мозку інформації динамічний, тобто відбувається поступова зміна змісту матеріалу та взаємного переміщення його елементів. Цей процес відображає активну уяву.

Звідси – інтуїція, прозріння. Активна уява спрямована переважно назовні, людина більше оточенням, суспільно – значущим і менше – собою.

Активна уява визначається і контролюється волею і може бути відтворюючою (репродуктивною) або творчою. Апарат уяви становить умову творчої діяльності особистості.

Людина може свідомо спричиняти пасивну уяву шляхом створення фантазійних образів, які не мають на меті втілення їх у реальному житті. Ці образи називаються мареннями. Марення є типовими для людей, оскільки у них легко знайти зв'язок між уявою і своїми потребами. Коли потреби людини надзвичайно сильні, а можливості їх задоволення обмежені, уява розвивається з великою енергією. Задоволення потреби не спонукає уяву до дії. Однак, якщо багато потреб не можуть бути задоволені, у людини з'являється домінантна незадоволеність, що призводить до зміни особистості, відчуття віддаленості від реальності, страждання, упертості та може спричиняти невротичні стани.

Для виникнення пасивної уяви велике значення має емоційний стан людини. Пасивна мимовільна уява виникає в стані афекту, під час сну. *Сон* – це пасивний стан людини. Перед тим, як заснути, людина про щось мріє, відбувається звільнення уяви, її підсилення. Цей процес дуже важливий для виникнення сну. Досить важко заснути, коли людина збуджена. Найкращий спосіб зберегти свій сон – це переключити уяву на приємні, спокійні теми. Прикладом мимовільного виникнення нових образів є сновидіння. Під час сну, коли наша увага не відволікається на зовнішні враження, безцільне та безслідне блукання свідомості «вершинами хвиль рухів нервової системи» набуває яскравого характеру сновидінь, із яких тільки окремі запам'ятовуються нами, тобто перетворюються у нові асоціації – утворення нашої уяви (К. Д. Ушинський). У сні ми отримуємо повну впевненість у реальності того, що уявляємо. Яскравість барв уяви під час сну пояснюється тим, що гальмується друга сигнальна система і збуджується перша сигнальна система, спрацьовує закон негативної індукції (Г. С. Костюк).

1.2 Психологічна сутність уяви та основні аспекти її вивчення у психології

Будь-яка діяльність, яку людина здійснює, не просто повторюючи свої попередні враження і дії, але створюючи нові образи і дії, можна вважати творчою. Мозок не тільки зберігає і відтворює наш минулий досвід, але також комбінує його елементи, творчо переробляє їх і створює нові образи і нову поведінку. Якби людська діяльність обмежувалася лише повторенням минулого, то людина була б приверненою лише до минулого і змогла б адаптуватися до майбутнього лише шляхом відтворення цього минулого. Саме творча діяльність людини робить її сутністю, спрямованою на майбутнє, яка творить своє сучасне існування.

Уява - це творча діяльність, що ґрунтується на здатності нашого мозку до комбінування. Психологія визнає уяву як процес, що включає всі нереальні аспекти, які не відповідають дійсності. Проте, уява насправді є основою будь-якої творчої діяльності і виявляється у всіх суттєвих аспектах культурного життя, забезпечуючи можливість художньої, наукової та технічної творчості.

"Всякий винахід, - говорить А. Рібо, - велике або дрібне, перш ніж окріпнути, здійснившись фактично, було об'єднано тільки уявою - спорудою, зведеною в думці за допомогою нових поєднань або співвідношень" [6].

Т. Рібо, у роботі 1901 року розмежовує уяву репродуктивну (відтворювальну) і творчу уяву. Не наводячи точного визначення творчої уяви, виявляє її суттєву ознаку: "Уява, що відтворює, вимагає пам'яті, творча уява вимагає нового - це її суттєва ознака... Початковою крапкою є уява, але цього недостатньо - необхідне сильне бажання, збудження, пристрасть, щоб це трапилось". Так істотною відмінністю результату діяльності творчої уяви, що запускається актуальними емоційно-насиченими потребами, стає поява

"нового", що й збережеться в усіх майбутніх визначеннях [Шрагіна].

Творчість починається з задуму, який викликає уявлення про майбутнє творіння. Коли людина розпочинає свою роботу, вона має чітко перед собою уявлення про мету своєї діяльності та очікуваний результат. Навіть незважаючи на те, що навіть найгірший архітектор може створити несхожі на щось цінне речі з воску, він спочатку має вже мати чітку картину у своїй голові. В кінці робочого процесу результат виявляється таким, яким його людина уявляла ще на самому початку - ідеальним. Коли людина займається творчою працею, її уявлення повинні бути новими і оригінальними, ніхто, включаючи саму людину, ще не створював або не бачив того, що вона творить. Уявлення породжує "образ" майбутнього створення, яке виникає тільки в процесі творчої роботи [4].

У літературі зустрічаються різні визначення уяви. Так Л.С. Виготський відзначає, що "Уява не повторює в тих же поєднаннях і в тих же формах окремих вражень, які накопичені раніше, а будує якісь нові ряди з раніше накопичених вражень. Інакше кажучи, принесення нового в самий перебіг наших вражень і зміну цих вражень так, що в результаті цієї діяльності виникає деякий новий, раніше не існуючий образ, складає, як відомо саму основу тієї діяльності, яку ми називаємо уявою" [24].

"Уява, - пише С.Л. Рубінштейн, - пов'язана з нашою здатністю, і необхідністю творити нове". І далі "Уява - це відхід від минулого досвіду, перетворення його. Уява - це перетворення даного, здійснюване в образній формі".

"Основна ознака процесу уяви, - пише Е.І. Ігнат'єв, - в тій або іншій конкретній практичній діяльності полягає в перетворенні і переробці даних сприйняття і іншого матеріалу минулого досвіду, внаслідок чого виходять нові враження" [24].

Багато дослідників відзначають, що уява є процесом створення нових образів в наочному плані. Ця тенденція відносить уяву до форм плотського матеріалу. Природу уяви складає синтез, єдність логічного і плотського [13].

Уява є процесом, в якому рефлексія реальності виражається у специфічній формі - новій об'єктивній або суб'єктивній (у вигляді образів, уявлень, ідей), створених на основі сприйняття, пам'яті і набутих знань, отриманих через мовну комунікацію. Коли мова йде про об'єктивно нове, це означає, що дана уява створює продукт, який ніколи раніше не існував у суспільстві. У випадку суб'єктивно нового, створений продукт має новизну лише для самого творця, тоді як в суспільстві він вже відомий. [14]

Людина має унікальну здатність створювати нові образи (уявлення), перетворюючи свій попередній досвід. Уява часто називається фантазією і є вищою психічною функцією, яка відображає реальність. Проте уявою ми можемо вийти за межі безпосереднього сприйняття. Основна її мета полягає в тому, щоб передбачити очікуваний результат до його реалізації. За допомогою уяви у нас формується образ об'єкту, ситуації чи умови, які ніколи не існували або не існують в даний момент.

При розв'язанні будь-якої проблеми або завдання, ми користуємося певною кількістю інформації. Однак іноді стає недостатньою наявна інформація для зрозумілого та однозначного рішення. Ці ситуації називаються задачами великого ступеня невизначеності. У таких випадках наше мислення майже безсило, якщо не залучити активну фантазію. Фантазія надає можливість розглядати різні варіанти та вирішувати проблему, коли ступінь невизначеності є великим. Це є загальною функцією фантазії як у дітей, так і у дорослих.

Уява, так само як і інші психічні процеси, зазнає змін протягом дитячого віку. У молодших дошкільників, коли уява щойно починає розвиватися, вона проявляється у пасивній формі. Ці діти з цікавістю слухають

казки і потім уявляють себе в образах, що стають реальними явищами. Можна сказати, що уява неаналітично заміщує відсутній життєвий досвід та практичне мислення шляхом втілення описаних казкових образів у реальне життя дитини. Тому вони легко вірять, що актор, який виступає у ролі Діда Мороза або Баби Яги, насправді є цими персонажами, а також відчують страх перед злим чарівником або вовком на телевізійному екрані, та відчують сум належно Дюймовій дівчинці, слухаючи казку.

Старший дошкільний і молодший шкільний вік характеризуються зростанням активності уяви. Спочатку уява відтворює (репродукує) образи, що раніше були засвоєні, а потім розвивається до творчого рівня, де створюються нові уявні образи. Цей період є особливо чутливим для розвитку фантазії. Молодші школярі використовують уяву як основний засіб для багатьох активних дій. Їх ігри є результатом плідної роботи уяви. Вони з ентузіазмом займаються творчою діяльністю, а уява є психологічною основою для цього процесу [22].

Уява залежить від різних факторів, включаючи вік, рівень когнітивного розвитку, а також особливості розвитку, такі як наявність психофізичних порушень. Також вона залежить від індивідуальних особливостей особистості, таких як стійкість, свідомість та спрямованість мотивів, ціннісні структури самоідентифікації, комунікативні навички, рівень самореалізації та оцінка власної діяльності, а також особливості характеру та темпераменту. Однак, дуже важливим є також розвиненість процесу навчання і виховання, який має значний вплив на уяву.

Досвід дитини формується поступово і постійно зростає, і він відрізняється від досвіду дорослого своєю унікальністю. Взаємовідношення з оточуючим середовищем, яке має свою складність або простоту, свої традиції і впливи, стимулює і спрямовує творчий процес у дитини зовсім інакше. Інтереси

дитини і дорослого різняться, і, зрозуміло, що уява функціонує по-різному у дитини порівняно з дорослим. [9]

Французький психолог Т. Рібо представив основний закон розвитку уяви в трьох стадіях:

дитинство і отрочество - панування фантазії, ігор, казок, вигадки;

юність - поєднання вигадки і діяльності, "тверезого обачливого розуму";

зрілість - підпорядкування уяви розуму інтелекту.

Уява у дитини починає розвиватися досить рано, вона слабкіше, ніж у дорослого, але вона займає більше місця в її житті. Які ж етапи розвитку уяви у дітей дошкільного віку?

До 3-х років у дітей уява існує усередині інших психічних процесів, в них закладається його фундамент. У три роки відбувається становлення словесних форм уяви. Тут уява стає самостійним процесом.

У 4 - 5 років дитина починає планувати, складати в думці план майбутніх дій.

У 6 - 7 років уяву носить активний характер. Відтворювані образи виступають в різних ситуаціях, характеризуючись змістовністю і специфічністю. З'являються елементи творчості. Психологи вважають, що для розвитку уяви необхідна наявність певних умов: емоційне спілкування з дорослими; предметно-маніпулятивна діяльність; необхідність різних видів діяльності.

Особливу увагу психологів привертає творча уява. В сучасних дослідженнях авторську модель творчої уяви пропонує українська дослідниця Грузинська І. М. За Грузинською творча уява складається із таких структурних компонентів: мотиваційного, діяльнісного, соціально-комунікативного, емоційного []. Авторка висуває такі критерії творчого мислення – 1)

оптимальний рівень розвитку пізнавальних психічних процесів (пам'ять, уява, сприймання, мовлення); 2) дивергентність мислення (гнучкість, оригінальність, творчу ініціативність, різноманітність асоціацій, самостійність, незвичність та оригінальність рішень); 3) використання засобів мови в створені образу творчої уяви; 4) здатність до відображення деталей образу з їх наступним використання в процесі формування образу творчої уяви; 5) здатність до рекомбінаторики. Допитливість виступає наступним критерієм, та має такі показники: 1) пізнавальна мотивація; 2) особливий інтерес до предмету, прагнення глибше його пізнати; 3) прагнення активно експериментувати. Критерій – саморегуляція поведінки і діяльності характеризується наступними показниками: 1) самостійність; 2) активність прояву до творчої діяльності; 3) ініціативність; 4) саморегуляція поведінки; 5) послідовна реалізація всіх етапів творчої уяви.

Міжособистісна комунікація характеризується за такими показниками: 1) мова і мовлення; 2) використання соціальних контактів для апробації результатів творчої уяви; 3) колективна уява. Для наступного компоненту – емоції, що виникають в процесі творчої діяльності, характерні такі показники як, 1) позитивне ставлення до об'єктів творчої уяви; 2) позитивне емоційне ставлення до процесу творчості; 3) наявність позитивної емоційної евристики; 4) емоційний прогноз; 5) інтерес та захоплення при створенні творчих образів [].

Сучасні закордонні дослідження уяви дітей дошкільного віку йдуть схожими шляхами. Але ставлять проблему дитячої уяви в контекст проблемних завдань людства на майбутнє і концепції сталого розвитку суспільств. Уява визначається як творча здатність формувати ідеї та образи без безпосереднього зовнішнього сенсорного введення (Egan 1992). Вона розширює і поглиблює людський досвід, бачачи знайомі об'єкти в новому світлі (Dewey, 1934/1980), і допомагає зробити знання застосовними під час розв'язання проблем. Таким чином, уява має основоположне значення для інтеграції досвіду в процес

навчання і розглядається як необхідна попередня умова, яка допомагає людству розв'язувати багатоскладові проблеми та створювати інновації (Sandri 2013). Енергетичні системи та досягнення в управлінні відходами та транспортуванні, наприклад, були розроблені за допомогою нових ідей. Освіта в інтересах сталого розвитку вимагає думати і діяти таким чином, щоб захистити майбутнє благополуччя людей, видів і нашої планети (Davis, 2010 р.).

Дехто стверджує, що масштаби руйнування довкілля, з якими ми можемо зіткнутися в майбутньому, перевершують навіть нашу уяву (Blenkinsop and Egan 2009). У цих умовах життя, коли втрата біорізноманіття та соціальна й екологічна криза стали реальністю (Sauvé 2009), безсумнівно, потрібні нові ідеї щодо того, як розв'язувати ці різноманітні проблеми (Churchman 1967 ; Harvey and Pilgrim 2011). Ці проблеми часто неструктуровані, перетинаються через кілька структур і представляють низку суперечливих варіантів того, як нам жити (Weber and Khademian 2008). Це справді актуально, особливо коли йдеться про проблеми сталого розвитку (Sandri, 2013 р.), у зв'язку з тим, що вони одночасно зачіпають економічні, соціальні та екологічні аспекти. Тому одне з наших найбільших освітніх завдань - допомогти молодому поколінню "творчо справлятися з неминучою невизначеністю" (van Eijck and Roth, 2013) [41].

У багатьох публікаціях описуються дослідження взаємозв'язків між дитячою соціальною грою, розповіданням історій, мовними здібностями та уявою. Результати показують позитивний зв'язок між грою і творчістю, розповіданням історій і мовними здібностями, а також мовою і творчістю [40, 42, 43].

1.3 Психологічні умови розвитку дитячої уваги.

Розвиток дитячої уваги є складним процесом, який залежить від різних психологічних умов. Ось кілька з них:

1. Стимулююче середовище: Дитина потребує різноманітних стимулів для розвитку уваги. Різноманітність і цікавість оточуючого середовища спонукають дитину активно спостерігати і фокусувати свою увагу на певних аспектах.

2. Поступове збільшення тривалості уваги: Увага дитини починається з короткочасних періодів, а з часом збільшується тривалість її зосередженості. Підтримка та поступове навантаження уваги допомагають їй розвиватися.

3. Мотивація і зацікавленість: Дитина найкраще зосереджується, коли задача або активність зацікавлюють її. Мотивація може бути внутрішньою (особисті цілі, інтереси) або зовнішньою (похвали, винагороди). Важливо створити стимулюючу атмосферу, щоб дитина бажала активно займатися і зосереджуватися на завданнях.

4. Регулярність і структура: Режим і структура в дитячому житті сприяють розвитку уваги. Встановлення регулярних розкладів, рутинних дій і чітких правил допомагає дитині розпоряджатися своєю увагою більш ефективно.

5. Відповідність віковим особливостям: Важливо враховувати вікові особливості дитини при розвитку її уваги. Наприклад, молодші діти можуть витратити увагу на одну справу лише короткий час, тоді як старші діти можуть тримати увагу протягом довших.

Функції уваги пов'язані з ситуаціями, коли ми знаходимося в незвичайних, неоднозначних або складних ситуаціях і маємо усвідомлення протиріч. Це означає, що увага активізується, коли стикаємося з невизначеністю

або проблемами. Однак, коли дорослі намагаються направляти дітей на стандартні рішення, вимагають однакових відповідей на запитання або навіть насаджують наслідування одного зразка, це гальмує розвиток уяви. Увага дорослих до інтересів дітей, підтримка їхньої допитливості, поштовхи до самостійності, незалежності та стимулювання фантазії сприяють розвитку уяви. Особливо шкідливим є зневажливе ставлення до дитячого фантазування, творчих ігор, вигадок і небувальщини.

У дитинстві особливо чутливо розвивається моральна сфера особистості. Цей період є найсприятливішим для формування моральних цінностей та норм. У цьому процесі велике значення має емоційна уява, яка допомагає передбачати й почувати емоції. Дитина починає уявляти наслідки своїх вчинків і дій як для себе, так і для інших людей. Через уяву вона може переживати біль і страждання, які спричинила іншій дитині, а також відчувати співчуття до неї. Емоційна уява дає змогу регулювати свою поведінку і контролювати себе у взаєминах з іншими: "Якщо я зроблю так, друг може образитися". Розкриття смислу власної поведінки засобом емоційного передбачення (О. Запорожець) відіграє провідну роль у духовному зростанні дитини, у формуванні у неї моральних почуттів та просоціальних форм поведінки (вміння прийти на допомогу, узгодити свої дії з діями товариша, поступитися тощо). Без емоційної уяви не може розвинути симпатія (співчуття), без неї не можна виховати у дитини доброту, співпереживання [11].

На основі психологічних досліджень встановлено, що уява має важливу роль у регулюванні самопочуття людини. Вона виконує функцію психологічного захисту, що допомагає особистості впоратися з травмуючими та притискаючими впливами, негативними емоціями шляхом створення уявних ситуацій, які компенсують невдачі та знімають фрустрацію (згідно з теорією З. Фрейда). Наприклад, дитина може уявляти різні сценарії та грати різні ролі, щоб

подолати негативні впливи та пережити ситуації, доки вона не звільняється від своїх образливих співрозмовників. У випадках, коли життєві конфлікти стають глибокими або стійкими, діти також вдаються до фантазування, створюючи сюжети, в яких образливі особи виражають жалю про свої вчинки або самі потрапляють у скрутне становище. Показовим з цього приводу є фантазування Ніколеньки, героя повісті Л. Толстого "Дитинство" після конфлікту з батьком під час обіду [19].

Неповний розвиток уяви має наслідком стійкі негативні емоції, наляканість, тривогу: дитина почувається непевною, самооцінка знижується, порушуються взаємини з іншими людьми, виникає почуття самотності та відчуженості. В таких випадках діти потребують особливої уваги і підтримки з боку дитячих психологів.

Отже, розвиток уяви в дошкільному віці має глибокий вплив як на формування пізнавальних здібностей дитини та її загальний інтелектуальний розвиток, так і на становлення її особистості та морального самопочуття.

1.4 Особливості розвитку уяви в дошкільному віці

За допомогою спеціальних вправ і методів, можна розвивати фантазію. У творчих галузях, таких як наука, література, мистецтво, інженерія тощо, розвиток фантазії відбувається під час занять цими видами діяльності.

У психології пізнавальних процесів не існує єдиного способу розвитку фантазії. Кожен з запропонованих підходів відзначає певні аспекти, які, на думку їх авторів, є особливо яскравими і важливими рисами фантазії, відмінними від інших психічних процесів.

Дошкільний вік є періодом, коли уява дитини розвивається особливо інтенсивно. Уява в цей час є сильним інструментом для пізнання світу і формування особистості. Особливості розвитку уяви в дошкільному віці мають важливе значення для подальшого розвитку креативності, мислення і емоційної сфери дитини.

По-перше, уява в дошкільному віці проявляється у здатності дитини створювати уявні образи та ситуації. Вона може уявляти себе героєм різних пригод, творити уявні світи і переживати різні емоції через ці уяви. Це допомагає дитині розуміти і осмислювати навколишній світ, експериментувати з різними ролями та вирішувати проблеми на основі своїх уявлень.

По-друге, розвиток уяви в дошкільному віці пов'язаний з розвитком мовлення. Діти починають використовувати уяву для того, щоб розповідати історії, розмовляти з умовними персонажами та створювати фантастичні світи у своїх іграх. Це сприяє розвитку мовленнєвих навичок, вдосконаленню лексичного запасу та розумінню різних аспектів комунікації.

По-третє, уява в дошкільному віці має велике значення для соціально-емоційного розвитку дитини. Вона допомагає дитині відтворювати емоції і переживання інших людей, співпереживати, виявляти емпатію. Через уяву

дитина може експериментувати зі своїми почуттями та розуміти різні стан.

Уява і фантазія - це найважливіша сторона життя дитини. Засвоїти яку-небудь програму без уяви неможливо. Вона є вищою і необхіднішою здатністю людини. Разом з тим саме ця здатність потребує особливої турботи в плані розвитку. А розвивається уява особливо інтенсивно у віці від 5 до 15 років. І якщо в цей період уяву спеціально не розвивати, то в подальшому настає швидке зниження активності цієї функції. Разом із зменшенням здатності фантазувати у дітей збіднюється особистість, знижуються можливості творчого мислення, гасне інтерес до мистецтва, до творчої діяльності. Для того, щоб розвивати творчу уяву у дітей, необхідна особлива організація образотворчої діяльності [20].

Повторюючи дії дорослих, дитина вже в ранньому дитинстві починає маніпулювати олівцями і папером, створюючи карлочки. Це період до творчої діяльності. Малюнок з'являється, коли дитина зв'язує деякі з своїх карлочок з предметами і спеціально створює уявні об'єкти. Словесне формулювання наміру є початком образотворчої діяльності.

Значний стрибок в розвитку, як самої дитини, так і малювання, відбувається в дошкільному віці. Під впливом дорослих з'являються зображення будинків, дерев, квітів, машин. Дитина долає шаблони і починає малювати те, що їй цікаво. Все, що тільки вона здатна уявити, представити в своїй уяві, дитина намагається намалювати. У багатьох спостерігається інтерес до фантастичного світу, вони малюють чарівників, принцес, фей, чаклунів т.п. [3].

Діти малюють і те, що відбувається в реальному житті дорослих. Малювання, як і гра, допомагає дитині освоїти його соціальне оточення, світ, в якому вона живе.

Одним із методів вивчення розвитку уяви у дітей є методика домальовування контурних зображень частин предметів, таких як зламана гілка

або розбита ваза, або простих геометричних фігур, наприклад, кола, квадрата чи трикутника. Цей метод дозволяє визначити тип завдання, яке полягає у домалюванні, щоб отримати повну картину.

Всі необхідні якості уяви, такі як широта, довільність, стійкість, яскравість і оригінальність, не виникають самі по собі, але розвиваються систематичним впливом дорослих. Цей вплив повинен збагачувати та уточнювати сприйняття та уявлення дитини про світ, а не обмежуватися нав'язуванням готових тем. Дорослим потрібно допомагати дитині засвоювати реальність, щоб вона могла її зображати, розвивати її здатність працювати з образами та створювати нові на їх основі. Важливо також формувати пізнавальний інтерес у дітей [7].

Отже, розвиваючи уяву з раннього дитинства, ми не тільки удосконалюємо пізнавальні процеси і здібність до творчості, але і формуємо особистість дитини.

Висновок до Розділу I

У першому розділі нашої роботи ми дослідили особливості та закономірності розвитку уяви у дітей дошкільного віку. На підставі нашого науково-теоретичного дослідження ми зробили наступні висновки. Уява є вищим пізнавальним процесом, який є необхідною складовою будь-якої людської діяльності. Вона виникає внаслідок потреб, що виникають у житті людини, зокрема потреби змінити або перетворити предмети оточуючого світу.

У вивченні проблеми розвитку уяви в дошкільному віці виявлено декілька теоретичних основ, які допомагають зрозуміти сутність цього процесу. Зокрема, методика домальовування контурних зображень та простих геометричних фігур може бути ефективним інструментом для вивчення розвитку уяви у дітей.

Важливо розуміти, що розвиток уяви вимагає систематичного впливу з боку дорослих, який спрямований на збагачення та уточнення сприйняття та уявлень дитини про навколишній світ. Набуті навички уяви, такі як широта, довільність, стійкість, яскравість та оригінальність, формуються через постійну взаємодію з реальністю та сприйняттям образів.

Дослідження також показують, що розвиток уяви в дитинстві сприяє формуванню пізнавальних інтересів, стимулює творчий потенціал та сприяє розвитку креативності. Це підкреслює важливість активної підтримки і сприяння дитині у виявленні та розвитку її уяви.

Загалом, розвиток уяви в дошкільному віці має велике значення для комплексного розвитку дитини. Теоретичні основи, що досліджуються у цій області, надають цінну інформацію та підказки для педагогів та батьків щодо ефективних методів стимулювання та підтримки розвитку уяви у малюків.

РОЗДІЛ II. Експериментальне дослідження особливостей розвитку уяви у дітей дошкільного віку

2.1. Методологічні основи дослідження розвитку уяви в дошкільному віці

Емпіричні дослідження в психології є основою для розвитку та поглиблення нашого розуміння людської поведінки, когнітивних процесів та психічних явищ. Організація емпіричного дослідження в психології базується на певних принципах, які допомагають забезпечити наукову обґрунтованість, точність та достовірність отриманих даних. У даному рефераті розглянемо основні принципи організації емпіричного дослідження у психології.

1. Формулювання дослідницької проблеми та гіпотези

Першим кроком в організації емпіричного дослідження є формулювання дослідницької проблеми та гіпотези. Дослідницька проблема визначає основний об'єкт та мету дослідження, а гіпотеза ставить передбачення щодо залежності між змінними. Вони мають бути чіткими, конкретними та такими, що можуть бути верифікованими (перевіреними).

2. Вибір дослідницького методу

Психологічні дослідження можуть використовувати різноманітні методи, такі як експеримент, спостереження, опитування, аналіз архівних даних тощо. Вибір методу залежить від дослідницької проблеми, можливостей дослідника та доступності ресурсів. При цьому необхідно враховувати етичні аспекти дослідження.

3. Розробка дослідницького плану

Дослідницький план містить детальне описання процедур, які будуть використовуватись у дослідженні. Він включає в себе визначення змінних, вибір інструментів для збору даних, планування експерименту або процедури

спостереження, визначення обсягу та критеріїв вибірки, а також процедури аналізу даних. Розробка дослідницького плану допомагає забезпечити систематичність та логічність дослідження.

4. Збір та аналіз даних

На цьому етапі проводиться збір даних, який може включати проведення експерименту, опитування респондентів або здійснення спостережень. Зібрані дані потрібно систематично аналізувати, використовуючи статистичні методи або інші аналітичні підходи. Аналіз даних допомагає встановити наявні залежності та зробити висновки щодо гіпотези дослідження.

5. Інтерпретація та представлення результатів

На останньому етапі організації емпіричного дослідження проводиться інтерпретація отриманих результатів. Вчений аналізує зібрані дані, порівнює їх з вихідною гіпотезою та попередніми дослідженнями відповідної тематики. На основі цього робиться висновок про підтвердження чи спростування гіпотези. Окрім того, результати дослідження слід представити у відповідній формі, наприклад, у вигляді наукової статті, звіту, презентації тощо.

Принципи організації емпіричного дослідження у психології є важливою основою для наукової роботи у даній галузі.

Важливо зазначити, що для діагностування певного рівня розвитку психічних властивостей дитини, її інтелектуального розвитку, спеціальних здібностей, особистісних якостей індивіда та будь-якого іншого аспекту психологічної дійсності психолог повинен володіти відповідними методами та методиками.

Дослідники вказують на те, що для того, щоб отримати достовірні і надійні результати дослідження необхідно, щоб психодіагностичні методи, які використовуються в дослідженні були науково обґрунтованими. Методи діагностики повинні відповідати таким вимогам як валідність, надійність,

однозначність і точність. [8]

Зазвичай, в психологічних дослідженнях специфічні експериментальні процедури будуються та базуються на методичних прийомах та принципах, розроблених в психології. Наприклад, для вивчення певних характеристик поведінки та особистості, включаючи детальні інструкції для учасників, чітко визначену послідовність представлення експериментального матеріалу тощо. Ці методи представляють собою загальні схеми майбутньої експериментальної процедури, які дослідник повинен конкретизувати залежно від цілей та завдань дослідження, місця та часу його проведення, а також особливостей досліджуваних, таких як вік, професійний статус та інші [14]

За словами психологів, на сьогоднішній день найбільш поширеними методиками є тести, які можна описати як короткі стандартизовані випробування, що дозволяють за обмежений час отримати характеристики індивідуально-психологічних особливостей людини за певними параметрами. Варто зазначити, що дослідники виділяють різні типи тестів. Наприклад, Л.Д. Столяренко виділяє кілька груп тестів залежно від їх змісту, таких як тести інтелекту, тести здібностей, тести досягнень і особистісні тести. Сучасні тести часто представлені у формі заповнюваних бланків. [7]

Зокрема, Р.С. Немов звертає увагу на такі етичні принципи психодіагностики:

1. Принцип дотримання таємниці психодіагностики передбачає нерозголошення її результатів без персональної згоди на це тієї особи, на якій проводилась психодіагностика. Якщо мова йде про неповнолітніх, то на розголошення результатів їх психодіагностики обов'язково вимагається згода батьків або осіб, що їх замінюють і несуть моральну і юридичну відповідальність за дітей.

2. Принцип наукової обґрунтованості психодіагностичної методики

вимагає того, щоб вона була валідної і надійною, тобто давала такі результати, яким можна довіряти.

3. Принцип не нанесення збитків передбачає, що результати психодіагностики ні в якому разі неможна використовувати на шкоду тій людині, яка підлягає психодіагностиці.

4. Принцип об'єктивності висновків із результатів тестування вимагає, щоб вони були науково обґрунтованими, тобто витікали із результатів тестування, проведеного за допомогою валідних і надійних методик, а не визначались і ніяк не залежали від суб'єктивних установок тих, хто проводить тестування і користується його результатами.

5. Принцип ефективності запропонованих рекомендацій передбачає, що такі рекомендації обов'язково повинні бути корисними для тієї людини, якій вони даються.

Р.С.Немов стверджує, що людям, які займаються психодіагностикою, висуваються певні вимоги щодо кваліфікації. Це включає міцну теоретичну підготовку, детальне знання психодіагностичних методик та правил їх застосування, а також достатній практичний досвід використання цих методик. Глибоке володіння методикою означає вміння та навички, пов'язані з процедурою пред'явлення методики досліджуваним, аналізу та інтерпретації даних. Дуже важливо також знати правила застосування психодіагностичних методик, дотримання яких забезпечує отримання достовірних результатів. При застосуванні методик необхідно обов'язково враховувати ситуацію, індивідуальні особливості піддослідних, їх поточний стан та інші важливі психодіагностичні фактори [29, С. 260 – 271].

Отже, при проведенні психологічного дослідження з використанням будь-яких методів і методик необхідно враховувати певні вимоги, що до них пред'являються. Методика повинна бути валідною, надійною, точною і

однозначною. Крім того, в процесі дослідження необхідно враховувати саму ситуацію дослідження, індивідуальні особливості об'єкта дослідження, його розуміння інструкцій, вимог завдання та ставлення до дослідження. Результати також можуть бути вплинуті особистістю дослідника. При плануванні дослідження слід користуватися різноманітними методиками, що класифікуються за змістом дослідження, наприклад, тестами інтелекту, тестами здібностей, тестами досягнень та особистісними тестами. Важливо дотримуватися професійно-етичних норм і правил психодіагностики та соціально-етичних принципів під час проведення дослідження, оскільки дослідник несе повну відповідальність за наслідки дослідження на психічне здоров'я людини [20].

Для проведення експерименту з розвитку уяви у дітей дошкільного віку можна використати наступну методику:

- а) Візуальні завдання. Запропонувати дітям розглянути певне зображення та назвати різні можливі варіанти його використання. Наприклад, як вони уявляють використання лопати – для копання, будівництва, підготовки городу тощо.
- б) Рольові ігри. Дітям можна запропонувати рольову гру, де вони самі використовують уяву для створення нових ситуацій та дій. Наприклад, гра «Магазин» дозволить дітям уявити себе продавцями, покупцями, а також розглянути можливості використання різних предметів.
- в) Казкові завдання. Попросити дітей розповісти або нарисувати казку, де вони самі придумують героїв, сюжет та події. Це дасть їм можливість розвивати свою уяву та креативність.

2.2. Методика проведення експериментального дослідження

Для реалізації завдань нашого дослідження нами було обрано формуючу стратегію експериментального дослідження. Дослідження проводилось в закладах дошкільної освіти міста Глухова за сприянням психологів цих закладів, за згодою батьків. Загальна кількість дітей, які взяли участь у дослідженні – 30. Дослідження тривало з осені 2022 р до весни 2023. Протягом цього періоду з дітьми проводилась розвивальна програма, зорієнтована на розвиток уяви за посібником І. Молодушкіної [36]. В роботі використовувались методики: Е. Торренса „Неповні фігури“, діагностична процедура «Три фарби» («Три кольори») і модифікований варіант Тесту Роршаха.

Методика Е. Торренса "Неповні фігури"

Призначення методики Е. Торренса "Неповні фігури" - вимірювання когнітивних здібностей та перцептивного мислення. Цей тест надає можливість оцінити сприйняття деталей, абстрактне мислення та просторову уяву. Враховуючи вимоги до дослідника та методологічні принципи, методика "Неповні фігури" може бути використана в різних галузях психології для отримання цінних даних про когнітивні процеси у людей.

Ця методика була розроблена Ельзою Торренс в 1949 році та продовжує бути популярною в дослідженнях психології і психологічної діагностики.

Методика "Неповні фігури" базується на концепції гештальтпсихології, яка стверджує, що сприйняття об'єктів та розуміння їх структури ґрунтується на принципах організації і цілісності. У цьому тесті досліджуваному пропонується заповнити неповні фігури, шляхом визначення відсутніх частин. Це дозволяє оцінити його здатність до сприйняття деталей, абстрактного мислення, просторової уяви та здатність до проблемного мислення.

Стимульний матеріал тесту включає набір картинок з різними неповними

фігурами, які представляють собою фігури, що мають відсутні частини або незакінчені лінії. Досліджуваний повинен визначити, які частини відсутні, і вибрати відповідні шаблони або форми, щоб закінчити фігуру.

Оцінювання результатів тесту "Неповні фігури" зазвичай здійснюється за допомогою кількості правильно заповнених фігур. Дослідник може аналізувати рівень точності, швидкість та стратегії заповнення фігур, щоб зробити висновки про когнітивні здібності досліджуваного.

Методика Е. Торренса "Неповні фігури" застосовується в багатьох галузях психології, таких як клінічна психологія, педагогіка, військова психологія та інші. Вона може бути корисною для визначення рівня розвитку когнітивних навичок, виявлення порушень у перцептивних процесах, оцінки творчих здібностей та інтелектуального потенціалу особистості.

Для успішного використання методики "Неповні фігури" дослідник повинен мати глибокі знання про концепції гештальтпсихології та правила застосування методики. Крім того, важливо враховувати індивідуальні особливості досліджуваних осіб та контекст, в якому проводиться тестування.

Якість малюнків з погляду їх художності, дотримання пропорцій і т.д. при аналізі не враховується, оскільки в першу чергу нас цікавить сам задум композиції, різноманіття виникаючих асоціацій, принципи втілення ідей. Всі роботи дітей можна поділити на 4 групи.

1 група - оригінальні зображення у всіх 3-х випадках, дитина малює сюжет, в який включає кілька об'єктів, що мають задану фігуру (хлопчик малює космос, усі планети та сонце круглі: (задана фігура - коло).

2 група - оригінальні зображення в 2-х випадках, дитина малює сюжет, в який включає об'єкт із деталями (дівчинка збирає квіти).

3 група - оригінальні зображення в одному випадку, до зображеного об'єкта додаються різні деталі (обличчя дівчинки з бантом).

4 група - немає оригінальних зображень, дитина домальовує заданий елемент, створює малюнок окремого об'єкта, але без деталей, зображення схематичне (наприклад, кулька з ниткою, морозиво на паличці).

Модифікований тест Роршаха

Призначення. Використовується з метою виявлення особливостей творчої уяви у дітей. При використанні з розвивальною метою, методика активно розвиває у дітей творчу уяву; учить знаходити схожість зображення неясних контурів з реальними об'єктами, образами.

Тест був розроблений швейцарським психіатром Германом Роршаха (1884-1922) для використання в клінічних дослідженнях. Роршах виявив, що ті випробовувані, які бачать правильну симетричну фігуру в безформною чорнильною ляпки, зазвичай добре розуміють реальну ситуацію, здатні до самокритики і самоконтролю, тобто специфіка сприйняття таких фігур вказує на особливості особистості даного індивіда. Випробуваному пропонується дати інтерпретацію десяти симетричних щодо вертикальної осі чорнильних плям. Кожна така фігура служить стимулом для вільних асоціацій - досліджуваний повинен назвати будь-які виникають у нього слово, образ або ідею. Тест заснований на припущенні, згідно з яким то, що індивід «бачить» в плямі, визначається особливостями його власної особистості.

Тест отримав подальший розвиток у послідовників Г.Роршаха, як в теорії, так і на практиці. Валідність тесту Роршаха досі остаточно не встановлена. Проте він допомагає психологу і психіатра отримати важливі дані для діагностики особистості і її порушень, які можуть бути клінічно перевірені.

Стимульний матеріал до тесту складається з 10 стандартних таблиць з чорно-білими і кольоровими симетричними аморфними зображеннями.

Устаткування: 10 карток з плямами різної конфігурації.

Хід виконання методики у модифікованому варіанті. Діти повинні

вказати на схожість чорнильної плями, з якимось об'єктом, або образом. В результаті проведеного заняття виділяються три типи відповідей у дітей:

1. – такі, які не можуть знайти схожості чорнильної плями з яким-небудь об'єктом;
2. – такі, що вказують на схожість з одним об'єктом;
3. - можуть встановити схожість з декількома об'єктами.

Підраховується також загальна кількість оригінальних зображень по всій групі. При підрахунку оригінальних зображень по групі враховувалася не тільки індивідуальність образного рішення, але і варіативність втілення зображення різними дітьми.

Методика "Три фарби"

Призначення методики - дослідження особистісних особливостей.

Вона допомагає розкрити внутрішній світ людини, її емоційний стан та сприйняття довкілля. Використання цієї методики в психологічних дослідженнях і практиці може принести цінні дані для розуміння людської поведінки, взаємодії та розвитку. Ця методика базується на кольоровій символіці та принципах кольорової психології і дозволяє отримати інформацію про внутрішній світ людини та її емоційний стан.

Методика "Три фарби" була розроблена і запроваджена польським психологом Максиміліаном Грабовським. Вона базується на використанні трьох кольорів: червоного, жовтого і зеленого, які символізують певні типи особистості. Кожен колір відображає певні риси і якості, а також пов'язані з ними ставлення, потреби і реакції особистості.

У процедурі методики "Три фарби" досліджуваному пропонується розглядати різні картинки або сценарії, які містять в собі різні кольорові елементи. Досліджуваний повинен визначити, який з кольорів найбільше притягує його увагу, а також відповісти на запитання, пов'язані з його

ставленням до цього кольору і сприйняттям ситуації.

Оцінювання результатів методики "Три фарби" зазвичай здійснюється шляхом аналізу відповідей досліджуваного, його сприйняття кольорів та їх символічного значення. Кожен колір має свою інтерпретацію, і аналіз відповідей дозволяє встановити тип особистості, психологічні характеристики та особливості досліджуваного.

Методика "Три фарби" застосовується в різних галузях психології, зокрема в клінічній, педагогічній та організаційній психології. Вона може бути використана для розуміння особистості, побудови комунікаційних стратегій, формування команд та розвитку міжособистісних відносин. Крім того, методика "Три фарби" може бути використана в психотерапії для розкриття емоційних станів та внутрішнього конфлікту особистості.

Дана вправа при використанні з розвивальною метою добре розвиває фантазію, образне мислення, художнє сприйняття, уяву.

2.3. Аналіз результатів дослідження

Методики проводились протягом всього дослідження двічі: перед використанням розвивальних вправ і ігор [36] і після. За методикою Е.Торренса при першому діагностичному дослідженні були отримані результати показані в таблиці 2.2.1.

Таблиця 2.2.1.

Таблиця даних за методикою. Е. Торренса

1 група		2 група		3 група		4 група	
10	33%	8	27%	4	13%	8	27%

Графічно отримані результати можна побачити на графіку:

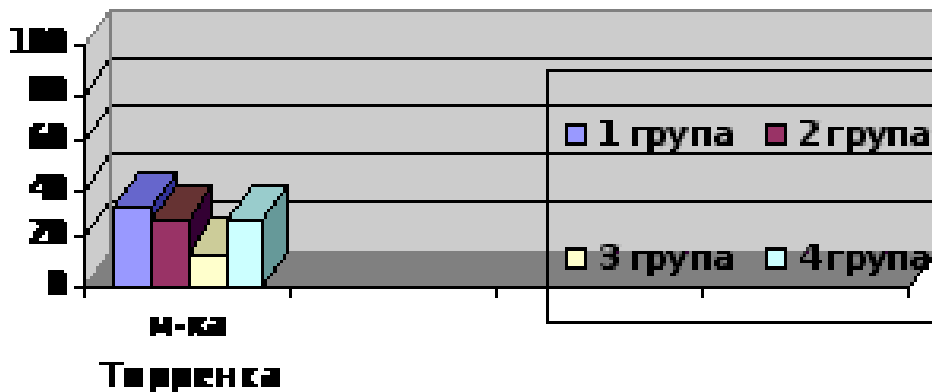

Рис. 2.2.1. Розподіл даних за методикою Е.Торренса (1 дослід.)

Висновок: представлені результати показали, що в роботах в основному 3, 4 групи оригінальні зображення виконані мало. Найчастіше зустрічаються в створених дітьми зображеннях образи:

Круг - сонце, кулька;

Квадрат - телевизор, портфель, будинок;

Трикутник - ялинка, будинок, людина.

Далі з дітьми проводили експеримент, мета якого була в розвитку творчої уяви і фантазії, оскільки з'ясували, що рівень розвитку уяви у дітей не високий.

Дані повторного дослідження занесені до таблицю 2.2.2:

Таблиця 2.2.2.

Таблиця даних за повторним проведенням методики Е. Торренса

Групи	1 група	2 група	3 група	4 група
Кількість дітей	16	10	4	0
%	54	27	13	0

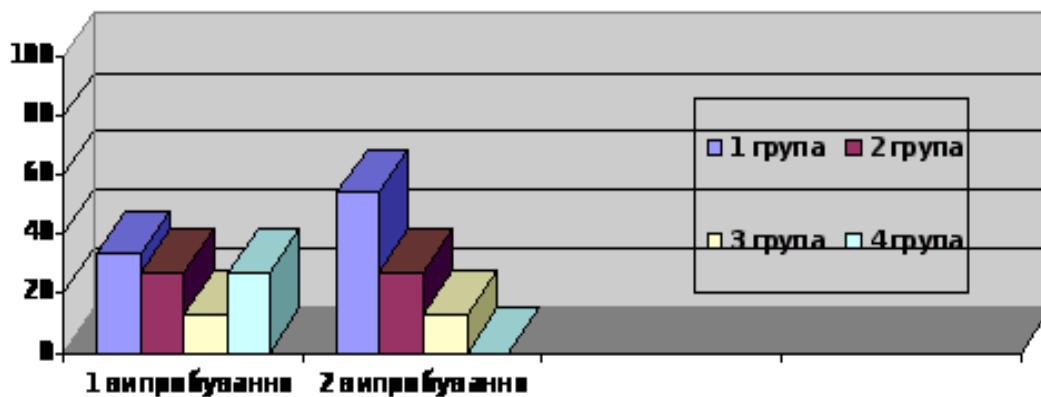

Рис. 2.2.2. Порівняння даних за методикою Е.Торренса (1 і 2 досл.)

Як бачимо, результати за методикою Торренса показники уяви у дітей суттєво поліпшились. Всі діти впорались із завданням, не знайшлося таких, хто б не пред'явив оригінальних зображень, або просто домальовував заданий елемент, створював схематичне зображення, малюнок окремого об'єкта, але без деталей.

Результати за методикою "Три фарби". Дитині пропонували узяти три фарби, на її думку, найбільш відповідні один одному, і заповнити ними весь

листочок. Потім дитині ставили питання «На що схожий малюнок? Придумай назву своїй картині».

Отримані дані показані в таблиці 2.2.3:

1 дитина - 4 назви 7%

3 дитини- по 3 назви 20%

5 дітей - по 2 назви 33%

6 дітей - по 1 назві 40%

Таблиця 2.2.3.

Таблиця даних за методикою «Три фарби»

Групи	1 група	2 група	3 група	4 група
Кількість дітей	2 – 4 назви	6 – 3 назви	10 - 2	12 – 1 назва
%	7%	20%	33%	40%

Графічно отримані результати можна побачити на діаграмі:

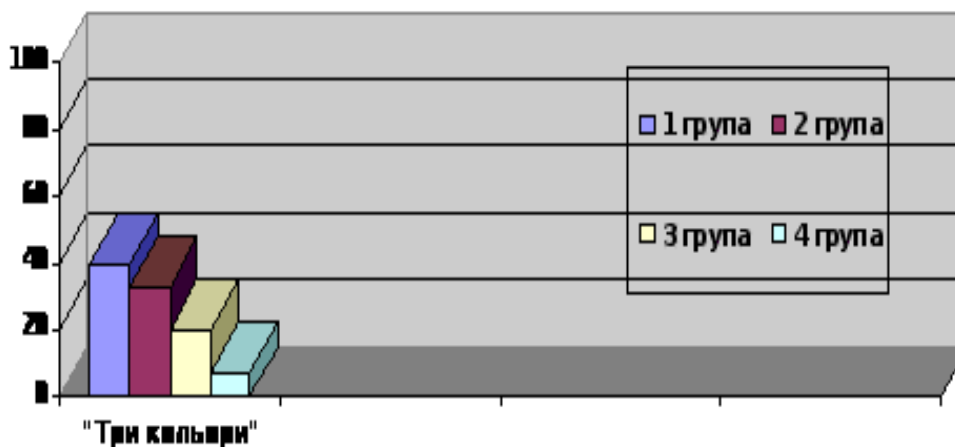

Рис.

2.2.3. Розподіл даних за методикою «Три фарби» (1 досл.)

Результати повторного дослідження занесені до таблиці 2.2.4:

Групи	1 група	2 група	3 група	4 група
Кількість дітей	2	5	11	12
%	40%	32%	29%	7%

Графічно можна побачити результати на діаграмі:

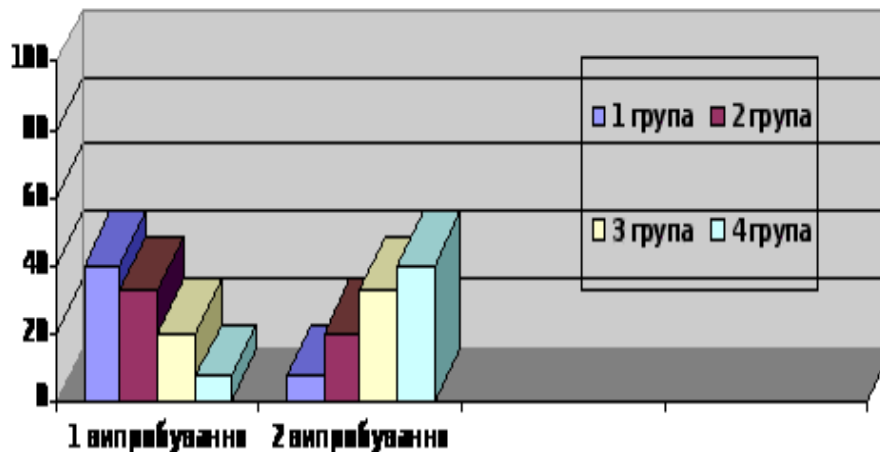

Рис. 2.2.4. Порівняння даних за методикою «Три фарби» (1 і 2 досл.)

Бачимо суттєве збільшення показників, фактично обернений до попереднього результат за кількістю успішних відповідей.

При виконанні **модифікованого тесту Роршаха** діти повинні були вказати на схожість чорнильної плями, з яким або об'єктом, образом. В результаті проведеної процедури було виділено три типи відповідей у дітей:

Перша група не змогла знайти схожості чорнильної плями з яким-небудь об'єктом - 14 чоловік - 46%. Друга група - вказують на схожість з одним об'єктом. 10 дітей - 33%, В третій можуть встановити схожість з декількома об'єктами - 6 дітей - 20%.

Після проведених з дітьми розвивальних занять, були продемонстровані такі результати. Перша група 6 дітей – 25%, друга – 6 дітей – 25%, третя група – 18 дітей -50 %. Як бачимо, половина змогли встановити схожість зображень з

декількома об'єктами.

Отримані результати дослідження для порівняння можна побачити на рис. 2.2.5:

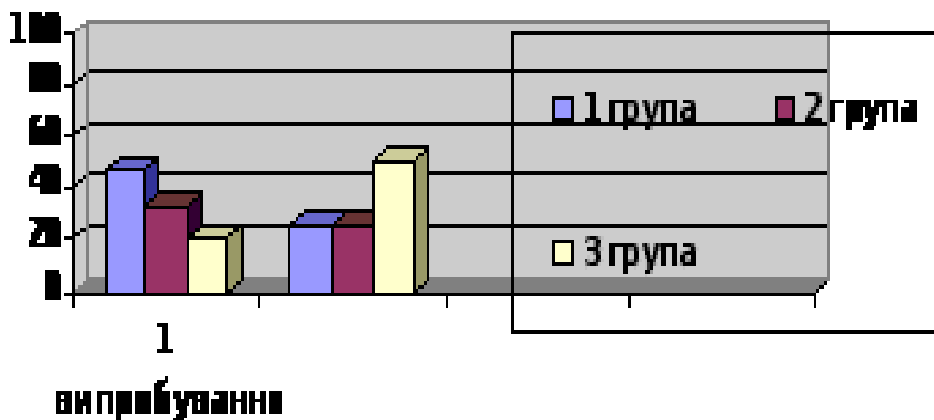

Рис. 2.2.5. Порівняння даних за методикою Роршаха

Таким чином, проведене діагностичне дослідження і його аналіз виявили, що після виконання різних розвиваючих ігор та вправ протягом року, які давалися дітям дошкільного віку, були виявлені більш високі показники, оригінальних зображень серед дітей, на відміну від тих, які не мали подібних образотворчих занять.

Висновок до Розділу II

Проведене нами діагностичне дослідження уяви дітей дошкільного віку з використанням трьох проєктивних методик на початку розвивальної програми і по її закінченню дозволило виявити наявність суттєвих позитивних зрушень у проявах творчої уяви. Кількість дітей, які змогли продемонструвати оригінальні зображення, малюючи сюжет, в який включає кілька об'єктів, що мають задану фігуру (за методикою Торренса), провести уявні дії з фарбами і «побачити» об'єкти у абстрактних зображеннях (плямах) за методикою Роршаха.

ВИСНОВКИ

Формування уяви у ранньому та дошкільному віці відбувається через перетворення вродженої активності дитини в активність, що перетворює навколишнє. Важливим фактором у цьому є потреба у нових враженнях та спілкуванні з дорослими, які допомагають отримати нові враження.

Розвиток уяви не є прямим результатом навчання, він обумовлений зростаючою перетворюючою активністю дитини та механізмами саморозвитку уяви: варіюванням та моделюванням елементів досвіду, схематизацією та деталізацією образів.

На основі результатів нашого експерименту видно, що наша гіпотеза підтвердилася. Рівень творчої уяви у дітей підвищився. Діти залюбки брали участь у ігрових ситуаціях, проявляли більше інтересу до малювання.

Отже, розвиваючи уяву з раннього дитинства, ми не тільки поліпшуємо пізнавальні процеси та здатність до творчості, але й формуємо особистість дитини.

Розвиток творчої уяви відбувається у процесі діяльності. Одним з оптимальних засобів для його розвитку у шестирічних дітей на заняттях образотворчої діяльності є використання художньо-дидактичної гри.

Ми успішно виконали основні завдання дослідження, які включали:

1. Аналіз різних підходів до вивчення уяви в психології. Ми дослідили різні теоретичні підходи та концепції, що досліджують феномен уяви.
2. Дослідження особливостей розвитку уяви в дошкільному віці. Ми детально вивчили, як уява розвивається у дітей цього вікового періоду, враховуючи їхні когнітивні та психологічні особливості.
3. Визначення психологічних умов, які сприяють розвитку дитячої уяви. Ми виявили, які фактори та умови є важливими для стимулювання розвитку уяви у дитинстві, зокрема, роль гри, спілкування з дорослими та отримання нових

вражень.

4. Обґрунтування методичних можливостей емпіричного дослідження особливостей розвитку уяви в дошкільному віці. Ми проаналізували методи та прийоми, які можна використовувати для проведення емпіричних досліджень з метою вивчення розвитку уяви у дітей дошкільного віку.

Виконання цих завдань дало нам можливість отримати глибше розуміння процесу розвитку уяви у дошкільників і сприятиме подальшому вдосконаленню педагогічної практики та розробці методик, спрямованих на підтримку та розвиток уяви у дітей цього вікового періоду.

Література:

1. Балацька Л.К. Розвиток уяви в молодших школярів. Київ, Рад.школа, 1969. 152с.
2. Балацька Л.К. Уява в житті дитини. Київ, Знання, 1974. 48 с.
3. Барташнікова І., Барташніков О. Розвиток уяви та творчих здібностей дошкільників. Тернопіль: Богдан, 1998. 88 с.
4. Біла І. М. Розвиток пізнавальної діяльності дошкільників. Кам'янець-Подільський : ПП Мошинський В. С., 2009. 120 с.
5. Боровик О.В. Развитие воображения. Методические рекомендации. - Москва.: ООО "ЦГЛ "Рон"" 2000. 112с.
6. Брунер Д.С. Психология познания. За пределами непосредственной информации. Москва: Прогресс, 1977. 413 с.
7. Веккер Л.М. Психические процессы. - Т.1 Ощущение и восприятие. Ленинград : Изд-во Ленинградского университета, 1974. 334 с.
8. Виготський Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте/под ред. А.Н.Драчева. Санкт-Петербург: Союз,1997. 96с.
9. Выгодский Л.С. Проблемы возрастной периодизации детского развития. *Вопросы психологии*. 1972. № 2. с.114 - 123.
10. Выгодский Л.С. Собрание сочинений: В 6т. Т.2. Москва: Педагогика, 1982, 504 с.
11. Голюк О. А. Пахальчук Н.О. Характеристика типів розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку / Наука и инновации в современном мире: образование, воспитание, физическое воспитание и спорт. В 2 книгах. К. 1: монография. Одесса: КУПРИЕНКО СВ, 2017 С. 67-91.
12. Грузинська І.М. Структура творчої уяви дітей старшого дошкільного віку. *Вісник Дніпропетровського університету. Журнал психологічних наук*. 2018. №24(7). С.59-67.
13. Дудецкий А.Я. Воображение. Смоленск, 1969. 94с.

14. Дьяченко О.М. Об основных направлениях развития воображения у детей. *Вопросы психологии*. 1988. № 6. с.52 - 59.
15. Дьяченко О.М., Кириллова А.И. О некоторых особенностях развития воображения детей дошкольного возраста. *Вопросы психологии*. 1987. №1. с.44 - 51.
16. Дьяченко О.М. Воображение дошкольника. Москва: Знание, 1986. – 96с.
17. Золотников В.Г. Процесс воображения в художественном творчестве. Москва, 1966. 126 с.
18. Игнатъев Е.И. О некоторых особенностях изучения представлений и воображения. Вып.76. Москва, 1956. 254 с.
19. Карандашов Ю.Н. Развитие представления у детей. Учебное пособие. Минск: МГПИ, 1987. 84 с.
20. Кириллова Г.Д. Начальные формы творческого воображения у детей. *Дошкольное воспитание*. 1971. № 2. с.41 - 46.
21. Кит Г.Г. Организация поисково-исследовательской деятельности детей дошкольного возраста. *Дошкольное образование: опыт, проблемы, перспективы: сборник материалов У Международного научно практического семинара*. Барановичи: БарГУ, 2016. С. 32-34.
22. Коршунова Л.С. Воображение и его роль в познании. – Москва: изд-во Московского ун-та, 1979. 144 с. /
23. Коршунова Л.С., Пружинин Б.И. Воображение и рациональность. Опыт методологического анализа познавательной функции воображения. Москва. 1989. 270 с.
24. Костюк Г. С. Психологія . Київ: Радянська школа, 1968. 345 с.
25. Кузьменко Ю.В., Жилияева Л.С. Розвиток творчих здібностей дитини як передумова успішної соціалізації особистості. *Таврійський вісник освіти*. 2015. № 1 (49). С. 142–146.

26. Лейтес Н.С. Ранние представления одаренности. *Вопросы психологии*. 1988. №4. с.98 - 108.
27. Найссер У. Познание и реальность. Москва. 1981. /Воображение и память: 141 - 165/.
28. Натадзе Р.Г. Воображение как фактор поведения. Экспериментальное исследование. Тбилиси : Мецниереба, 1972 .184 с.
29. Немов Р.С. Психология: Учебник для студентов высших педагогических учебных заведений: В 3кн. - 4е. издание Москва: Владос, 2001. Кн.1: Общие основы психологии / Воображение: 260 - 271.
30. Никифорова О.Н. Познавательные процессы и способности в обучении. Москва: Наука, 1990. 102 с.
31. Петровський А.В., Ярошевський М.Г. Основы теоретической психологии: учеб. пособие для студентов вузов. Москва : ИНФРА-М, 1998. 525 с.
32. Піроженко Т.О. Психічний розвиток дитини дошкільного віку: досвід роботи сучасного дошкільного навчального закладу. 2-е вид., стереот. Київ, 2016. 312 с
33. Поддьяков Н. Н. Особенности психического развития детей дошкольного возраста. Москва: Ассоциация «Проф. Образован», 1996. 32 с.
34. Психологам про уяву дошкільників: (посібник). Київ: Шкільний світ.2009. 118с.
35. Рибо Т. Творческое воображение. Санкт-Петербург. Типогр. Ю.Н.Эрлихъ, 1901. 327с.
36. Розвиток уяви у дітей старшого дошкільного віку / Упоряд. І.В.Молодушкіна. Харків: Вид.група «Основа», 2011. 159 с.
<https://naurok.com.ua/korekciyno-rozvivalni-igri-dlya-ditey-4-6-rokiv-uyava-z-dosvidu-roboti-91453.html>

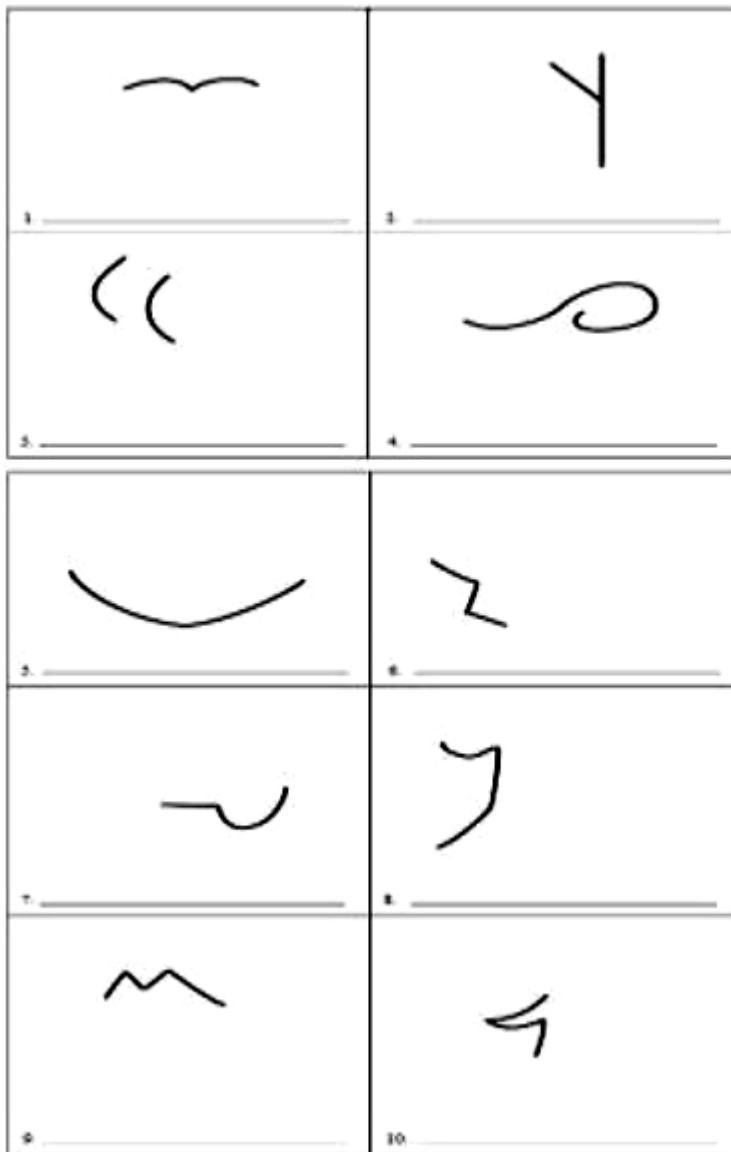
37. Розетт И.М. Психология фантазии. Экспериментально-теоретическое исследование внутренних закономерностей умственной деятельности. Минск, 1977. 693 с.
38. Рубинштейн С.А. Основы общей психологии. В 2 т. Т.1. Москва: Педагогика, 1989. 485 с. /Воображение 344- 360/.
39. Субботина Л.Ю. Развитие воображения детей. Популярное пособие для родителей и педагогов. Ярославль: Академия развития, 1997. 240с.
40. Шрагіна Л.І. Проблема психології творчого уявлення в роботі Т. Рібо «Творча уява». *Вісник Харківського національного університету. Збірник наукових праць. Серія «Психологія»*. Вип. 52, №1065. 2013.с. 76 -80.
41. Aljarrah, Ayman. “Play as a Manifestation of Children’s Imagination and Creativity.” *Journal for the Education of Gifted Young Scientists* 5.1 (2017): 25–38.
42. Caiman C, Lundegård I. Young children’s imagination in science education and education for sustainability. *Cultural Studies of Science Education*. 2018, vol.13, P. 687–705.
43. Holmes, Robyn M., Gardner B., Kohm K. et al. “The Relationship between Young Children’s Language Abilities, Creativity, Play, and Storytelling.” *Early Child Development and Care*. 2019, № 189.2, P. 244–254.
44. Nilsson, M., Ferholt B., Lecusay R. “‘The Playing-Exploring Child’: Reconceptualizing the Relationship between Play and Learning in Early Childhood Education.” *Contemporary Issues in Early Childhood*. 2018, №19.3, P. 231–245.

Додатки

Додаток А

Методика Е.П.Торренса «Неповні фігури» (модифікований варіант)

Інструкція: "Подивись, у мене тут чарівний листочок. На цьому листочку намальовані фігурки. Ти можеш, як чарівник, перетворити ці фігурки на будь-які картинки. Для цього ти домальовуй до фігурки все, що захочеш, але так, щоб у тебе вийшла красива картинка. Хочеш трохи побути чарівником?"

Аналіз виконання завдання.

0 тип. Цей тип вирішення характеризується тим, що дитина ще не приймає завдання на побудову образу уяви з використанням заданого елемента. Вона не домальовує заданий елемент, а малює поруч щось своє (вільне фантазування).

1 тип. При першому типі вирішення, дитина домальовує фігуру на картці так, що виходить зображення окремого об'єкту (дерево, будинок, м'ячик тощо), але зображення контурне, схематичне, в якому немає деталей.

2 тип. При цьому типі вирішення також дитиною зображується окремий об'єкт,

але з різноманітними деталями.

3 тип. Дитина може зображувати окремий об'єкт. Але вже включає його в якийсь-небудь уявний сюжет (будинок стоїть на галявинці з деревами і квітами тощо).

4 тип. Дитина зображує декілька об'єктів за уявним сюжетом (наприклад, дівчинка гуляє з собачкою).

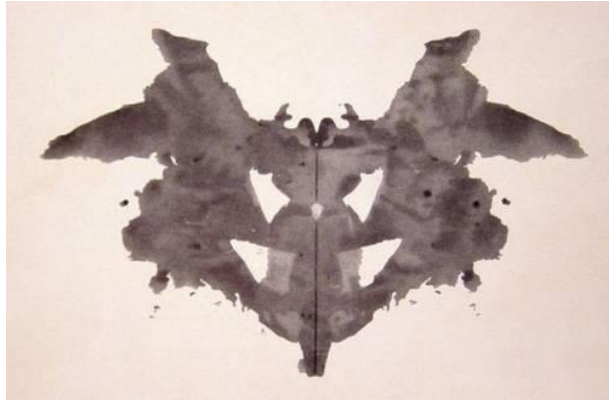
5 тип. При цьому типі задана фігура використовується якісно по-новому. Якщо в 1 – 4 типах вона виступала як основна частина картинки, яку малювала дитина (круг – голова, трикутник – дах будинку тощо), то в даному випадку фігура включається як один з другорядних елементів втілюваного дитиною образу уяви (наприклад, трикутник – вже не дах будинку. А грифель олівця, яким дівчинка малює картинку). При такому типі вирішення має прояв свобода використання запропонованих елементів для побудови образу уяви.

Критерії оцінювання: 1) Продуктивність; 2) Гнучкість; 3) Оригінальність; 4) Швидкість. Оцінка результатів: 10 балів (дуже високий) - фігура включається як один з другорядних елементів; 8 – 9 балів (високий) – зображує декілька об'єктів за уявним сюжетом; 5 – 7 балів (середній) – зображується окремий об'єкт, але з різноманітними деталями; 3 – 4 балів (низький) – домальовує фігуру так, що виходить зображення окремого об'єкту без деталей; 0 – 2 балів (дуже низький) - дитина не домальовує заданий елемент, а малює щось своє.

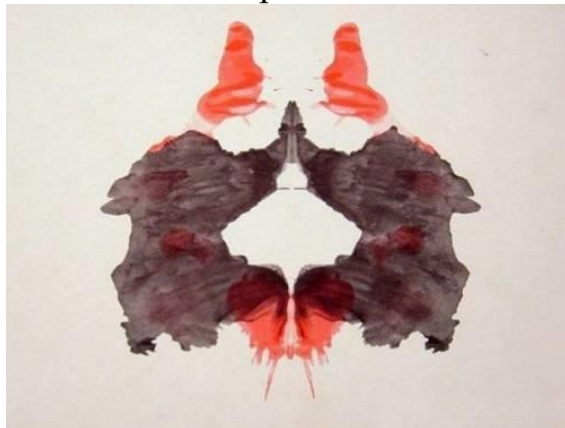
Додаток Б

Картки до методики Г.Роршаха

Картка 1

Картка 2

Картка 3

Картка 4

Картка 5

Картка 6

Картка 7

Картка 8

Картка 9

Картка 10

